

МИТОРИТУАЛНИЯТ ПРОИЗХОД НА ЕДНА ЛЕГЕНДА ЗА СВЕТИ НАУМ ОХРИДСКИ

д-р Тодор Моллов

Великотърновски университет „Св.св. Кирил и Методий“

Върху няколко паметника на средновековното изкуство, свързани с култа към св. Наум Охридски в района на неговия манастир край Охрид (житийни изображения върху икони, стенописи и печати, датирани между вт. пол. на XV и XIX в.), се среща сцена, в която **светецът впряга мечка в рало или кола на мястото на (изядения от нея) вол**. Тя няма еквивалент в писмените извори за светеца, а отразява позната и до днес фолклорна легенда за светителско чудо на Наум, което е свидетелство за активния диалог между двете основни сфери на средновековната култура (от своя страна нейната жизненост във фолклорна среда се е поддържала и от наличието на посочените изображения).

Според нас, този епизод от фолклорното житие на св. Наум Охридски е следствие от осъзнаването на връзката между светеца и неговия патрон прор. Наум (1 дек.), което е позволило прехвърлянето на митопоетични представи от култа към предшестващия го св.ап. Андрей Първозвани (30 ноем.). И ако осъзнаването на тази връзка е фиксирано още в края на IX и началото на X в. чрез единствената сигурно идентифицирана Наумова творба „Канон на св. апостол Андрей Първозвани“ (може да се предположи, че чрез прославата на „първозвания“ Наум е направил опит за специфично „самоописание“), то още по-ясна е тя на фолклорно равнище, където и двамата се свързват с култа към мечката.

Тъкмо във фолклорните легенди някога **Св. Андрей победил мечката, после я впрегнал в рало и изорал земята (или я възседнал)**, с което се обяснява и народното название на неговия празник – **Мечкинден**¹.

В българската митопоетична традиция мотивът за оран с вол и мечка присъства в редица етиологични легенди за Първото време (в тях, както и в „Повест за кръстното дърво“ от поп Иеремия Български, тогава Орач е сам Господ), чиято архетипна семантика отвежда към календарен момент на преход от стара към нова година, белязан от позицията на съзвездие Орион (Орач, Рало/Ралица) като календарен „наместник“ на съзвездие Голяма Мечка (Кола, Кола с впрегнати вол и мечка). Ако отчетем народната вяра, според която Власите „вървят преди Орачите“, то става ясно, че стожерното положение на Орача с Ралото на нощния небосвод към X-XI в. ще е след деня на Архангел Михаил (8 ноем.), когато те ще поемат щафетата от Плеядите и в крайна сметка – от Голямата Мечка с Полярната звезда. Тъкмо тези съображения позволяват да идентифицираме Андреевден като отправна точка на една от старобългарските календарни подсистеми в рамките на основния слънчево-лунен календар.

В потвърждение на този си извод ще посочим някои от по-важните свидетелства на народната вяра – св. Андрей забранил на Слънцето да се жени; на Андреевден Слънцето „спира“ и се завърта към лято, а денят започва да наедрява колкото (просено/житно) зрънце, откъдето и народната етимология на името; повсеместно се вари зърнена храна, която на много места се хвърля нагоре през комина „за Мечката“ (т.е. по вертикалата към „наместника“ на съзвездие Голяма Мечка), а в някои райони домакините приготвят специален обреден хляб (с квас); св. Андрей е покровител на разбушувалата се водна (морска) стихия, откъдето и вярата, че е „баща на св. Никола“. Някои песни също свързват името на Андрей с митопоетичните идеи за „началното време“ – Андрей е баща на измолено от Бога чудно дете в мотива „Аврамова жертва“; Бог спасява Андрей гемиджия от талазите на морето; в суха гора (планина) Андрей

иска да обезглави своя кон, за да пие кръвта му вместо вода, но е изпратен в кръчма на проход, където с измама е опиянен и обезглавен (а после е съживен/възкресен).

Миторитуалната значимост на Андреевден като една от точките на преход от стара към нова година личи особено ясно от старобългарския превод на Книга на Енох (края на X в.), където преводачът компилатор е вметил откъс с данни за неизвестен на първообраза слънчев календар, чийто първи месец според нашата реконструкция започва на 30 ноември (Андреевден)². По всяка вероятност, в процеса на унаследяване и християнизирание на езическите култови средища, активни на 30 ноември, те са били преименувани на името на св. Андрей, както това е станало при избора на патрон за църквата, издигната край високия 12 м каменен стълп „Мамилташ” („Момин камък”) в Троицкия боаз край Шумен.

Разгледаният мотив от фолклорното житие на св. Наум задава неподозирана досега хроностратиграфска перспектива при идентифицирането на голямо култово средище на българските звездобройци от езическия период в южните покрайнини на Охридското езеро, чиято християнизация трябва да обвържем с дейността на кирилометодиевите ученици Климент и Наум в края на IX и нач на X в. в района на гр. Девол³.

БЕЛЕЖКИ

1. Вторият епизод най-често е самостоятелно разгърнат – според една от легендите, св. Андрей единствен между апостолите нямал празник, затова възседнал една мечка и отишъл да се примили на Бога; според друга, той бил постник, който отишъл да се причести, като яхнал мечка, обюздана с два смока; според трета, той бил грешен хайдутин, който върху мечка отишъл да се изповяда и покае в манастир.

2. **Моллов, Т.** Слънчевият ритъм на българския Космос според календара в Книга на Енох (Поп Иеремия Български в борба за етничноусвоеното Време в края на X в.). Доклад на Международната конференция „1090 години от смъртта на Св. княз Борис I и 20-годишнината от създаването на Научен център „Преславска книжовна школа”. Шумен, 2-3 май 1997 г.

3. Макар и да се извежда от тракийския език, името на този град тъкмо в народнохристиянска среда е мислено като „място дяволско”, откъдето и специфичният му превод в гръцките извори като Селасфор (епитет на „отпадналия” светлоносец – Луцифер). Показателно е, че днес той се локализира при с. Звезда.